

REFERENCES

- Abasaliieva, 2015 – Abasaliieva O. Poniattiaprovoliu, yiirol u zhyttliudyny / O. Abasaliieva // Psykholoh. – 2015. – № 7-8. – S. 24-29.
- Dutkevych, 2012 – Dutkevych T. V. Dytiachapsykholohiia. Navch. posib. / T. V. Dudkevych. – K. : Tsentruchbovoiliteratury, 2012. – 424 s.
- Ilin, 2002 – Ilin E. P. Psykholohiiavoli / E. P. Ilini. – SPb. : Piter, 2002. – 280s.
- Ruvynskyi, 1986 – Ruvynskyi L. I., Khokhlov S. I. Yak vykhovaty voliu i kharakteru / L. I. Ruvynskyi, S. I. Khokhlov – M. : Prosvitnytstvo, 1986. – 438 s.
- Selivanov, 1976 – Selivanov V. I. Volia i yiivykhovannia / V. I. Selivanov – M. : Znanyia, 1976. – 634 s.

УДК 159.923.2

Михайло Матяш

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНЦІВ АБО ШЛЯХ ДО САМОПІЗНАННЯ

Етнопсихологічні особливості українців. Актуальність даної теми для нашої країни надзвичайно висока. По-перше, у суспільному вимірі: виявилися сучасні прояви етнічної самобутності, коли на перший план виходять проблеми національної єдності, консолідації суспільства в умовах військових дій на Сході країни, анексії території сусідньої державою, розколу суспільства за полярними показниками – як-то готовність частини населення з одного регіону увійти до складу сусідньої держави й водночас – високий рівень патріотизму та самовіддана боротьба за територіальну цілісність і незалежність з іншого. По-друге, у плані державотворчих процесів: поліетнічність населення України, довготривалість спільного проживання представників різних народностей сприяла як формуванню етнічної толерантності, так і загострила проблему регіональної культурно-історичної різноманітності у геополітичних, етнокультурних та релігійних орієнтаціях, що, крім того, вкрай важливо для розвитку особистості, адже знання про риси національного характеру стають підґрунтям власної позиції, вільної від пропагандистських впливів і маніпуляцій.

Ключові слова: етнопсихологічні особливості українців, національний характер, український етнос, культура, інтелектуальна діяльність народу, етнічні домішки, український егоцентризм, національна ідентичність.

Етнопсихологические особенности украинцев. Актуальность данной темы для нашей страны очень высока. Во-первых, в общественном измерении: обнаружили современные проявления этнической самобытности, когда на первый план выходят проблемы национального единства, консолидации общества в условиях военных действий на Востоке страны, аннексии территории соседним государством, раскола общества за полярными показателями - как то готовность части населения из одного региона войти в состав соседнего государства и одновременно - высокий уровень патриотизма и самоотверженная борьба за территориальную целостность и независимость с другого. Во-вторых, в плане государственных процессов: полиэтничность населения Украины, продолжительность совместного проживания представителей разных народностей способствовала как формированию этнической толерантности, так и обострила проблему региональной культурно-исторической разнородности в геополитических, этнокультурных и религиозных ориентациях, что, кроме того, крайне важно для развития личности, ведь знания о чертах национального характера становятся основой собственной позиции, свободной от пропагандистских воздействий и манипуляций

Ключевые слова: этнопсихологические особенности украинцев, национальный характер, украинский этнос, культура, интеллектуальная деятельность народа, этнические примеси, украинский эгоцентризм, национальная идентичность.

Psychology

Ethno psychological features Ukrainians. The relevance of this topic is very high in our country. Firstly, in the public dimension: were contemporary manifestations of ethnic identity, when the fore the problem of national unity, consolidation of society in terms of military operations in the east of the country, the annexation of the territory of a neighboring country, a split society of polar indicators - such as the willingness of the population of a region to be a part of the neighboring state and at the same time - a high level of patriotism and selfless struggle for the territorial integrity and independence on the other. Secondly, in terms of government processes: multi-ethnicity of the population of Ukraine, length of cohabitation of representatives of different nationalities contributed not only to the formation of ethnic tolerance, and exacerbated the problem of regional cultural and historical diversity in geopolitical, ethno-cultural and religious orientations, which, moreover, it is imperative for personal development, because knowledge of the features of the national character, become the basis of his own position, free from the influence of propaganda and manipulation.

Keywords: *ethno psychological features of Ukrainians, national character, Ukrainian ethnos, culture, intellectual activity of the people, ethnic admixture, Ukrainian self-centeredness, national identity*

Постановка проблеми. Кожна сучасна нація, визначаючи шляхи свого розвитку та аналізуючи причини історичних невдач, прагне якомога повнішого самопізнання. З огляду на це, великої ваги набуває проблема вивчення етнопсихологічних особливостей українців, так би мовити, їхнього національного характеру.

Національний характер фіксує типові якості і психологічні особливості певної етнічної групи, яка має спільну територію, мову, історію, культуру, звичаї, символи, що відрізняють її від іншої спільноти. Тобто національний характер можна розглядати як окремих спосіб мислення, поведінки, уявлень народу про себе, сприйняття навколишньої дійсності та форм її прояву, що прослідковуються в народному мистецтві, фольклорі, мові, звичаях та традиціях народу. Національний характер складається повільно, упродовж століть, у конкретних історичних і соціально-економічних умовах буття нації і передається від покоління до покоління через механізми соціальної психіки, а тому не може змінюватися швидко. Відповідно національно-психологічні якості вирізняються консервативністю і стійкістю. Однак будь-яка риса національного характеру не може стосуватися лише конкретної нації. Кожна з них є загальнолюдською рисою. Отже, не можна сказати, приміром, що одному народові властива організованість, іншому – охайність, а третьому – імпульсивність чи доброта. У цьому разі варто говорити про різну міру вираження конкретної риси та специфіку її проявів, зважаючи на те, що в будь-якій групі людей уживаються національні та соціальні якості.

Таким чином, національний характер – це сукупність соціально-психологічних рис, характерних для всіх членів певної нації, система базових цінностей, моральних вимог і переконань, які поділяє переважна більшість народу. Це – певний зразок виховання особистості, що домінує в конкретній культурі. Своєрідність національної психології народу виражається не в неповторних психологічних рисах, а в їхньому неповторному поєднанні, вияві у певних звичаях, історичних традиціях тощо. Тому важливо знати, які саме історичні умови спричинили появу в

національному характері народу тих рис, звичок, почуттів, які представники іншого етносу можуть інтерпретувати як позитивні чи негативні.

Не менш важливо визнати вади у психічному складі власного народу, не абсолютизувати позитивні риси, не замовчувати ті, які гальмують його розвиток.

Аналіз останніх публікацій. Характерологічні особливості українського народу аналізували в різних ракурсах філософи, історики, педагоги, психологи, а також видатні письменники, поети, політичні, релігійні та громадські діячі. Спроби опису характерологічних рис українців були започатковані М. Костомаровим і продовжені такими відомими мислителями, як В. Антонович, М. Грушевський, М. Драгоманов, П. Куліш, В. Липинський та інші. Проте в Україні за радянських часів дослідження національного характеру не було належним чином продовжено. Робота в цьому напрямі велася лише на західно-українських теренах (до другої світової війни) та в українській діаспорі за кордоном (І. Мірчук, О. Кульчицький, В. Янів, Я. Ярема та ін.).

Саме доробок вчених-українців із діаспори став важливим внеском у дослідження української ментальності та етнопсихології українців. Переймаючись долею батьківщини на чужині, науковці спробували пояснити сутність українського менталітету та місце українського етносу у світовому розвитку. Вітчизняні ж автори змогли звернутися до досліджень національного характеру лише після проголошення державної незалежності України.

Серед сучасних українських дослідників, які вивчають своєрідність українського етносу, можна виокремити роботу П. Гнатенка «Національний характер» [Бичко, 1993]. Ментальність як чинник відродження найкращих традицій української нації розглянуто в роботах А. Бичко, І. Бичко, О. Нельми, М. Пірен [Бичко, 2000; Ващенко, 1997; Ващенко, 1999; Гнатенко, 1997] та ін. Проблеми впливу історичних чинників на формування національного характеру українців присвятив свою працю Г. Лозко [Кульчицький, 1995]. Ці дослідження особливо актуальні в Україні сьогодні, зважаючи на потребу наукового обґрунтування стратегій державотворення, адекватної самопрезентації України на міжнародній арені та вирішення гострих соціально-політичних конфліктів у самій країні.

Особливість української психічної структури, як зазначає професор О. Кульчицький [Липа, 1953], сформувалася під впливом декількох чинників: расових, геопсихічних, історичних, соціопсихічних, культуро-морфічних та глибинно-психічних причин. Цікаво, що найбільшій критиці у Радянському Союзі піддавали теорію генетичної індивідуальності національного характеру. Так, зокрема І. Кон писав, що «біологічне трактування національної психології завжди було типовим для расистських теорій».

Виклад основного матеріалу. Оскільки кожен народ мешкає на певній території, що має свої природні особливості, це також впливає на формування національного характеру. Недарма українців вирізняє захоханість у природу, особливий ліризм, тяга до споглядання, спокій. Живучи на багатій родючій землі, яка обдаровує людину без особливих на те потуг, наші пращури не сформували достатньою мірою таку рису, як активність. Водночас на багату територію з родючими землями, де мешкали українці, завжди зазіхали чисельні завоювники, тому під впливом історичних чинників, а саме необхідності захисту рідної землі, в українського народу сформувалася войовничість – «козацький» тип характеру.

Національний характер найповніше відображається в культурі, в інтелектуальній діяльності народу. Унікальність української культури і української людини як її суб'єкта і творця засобами художньої літератури та поезії, музики і живопису піднесли до всесвітнього рівня такі видатні діячі, як М. Вербицький, М. Гоголь, С. Гулак-Артемівський, О. Довженко, Г. Квітка-Основ'яненко, І. Котляревський, О. Куліш, Леся Українка, М. Лисенко, І. Франко, Т. Шевченко та ін. Психологи давно і плідно використовують художні твори, досліджуючи особливості національного характеру.

«Культура нації витворюється протягом дуже довгого часу; починаючи з прообразів етнічної міфології і закінчуючи сучасною поетичною творчістю, – писав Олександр Кульчицький – світовідчуття прадавніх українців органічно увійшло в ментальність їхніх нащадків. Національні образи світу (часто підсвідомі), стереотипи поведінки, психічні реакції або оцінки певних подій чи осіб завжди є відображенням етнічної ментальності, тобто того, що можна назвати «духом народу». Космополітична ж культура, переконував дослідник, яку донедавна називали інтернаціональною, денаціоналізує особистість, позбавляє її почуття патріотизму і тому шкідлива для нації [Ліпа, 1953].

На формування української культури, згідно з концепцією Юрія Липи, впливали чотири пракультури: трипільська, понтійська, готська і київсько-руська [Лозко, 2009].

Трипільська пракультура, як з'ясували науковці, має етнічний зв'язок з пракультурою Малої Азії. Проте трипільці жили в значно суворіших природних умовах, ніж малоазійці. Саме вони залишили у спадок українцям терплячість, мовчазну відвагу, скромність, обережність, впертість у досягненні мети і вміння стійко сприймати невдачі. «Це – характери, що кружляють у крові сучасних українців, і завжди їх діла, їх здобування в них можуть відродитися», – писав Ю. Ліпа. Сучасні міста і села виростили на тих місцях, де тисячоліття тому їх сформувала трипільська цивілізація. Трипільці побудували праукраїнські вали, дороги, перетворили землі на поля і лани. Від них ми успадкували психологію хлібороба, родинні звичаї, пошану до матері, жінки, демократичний громадський

устрій.

Понтійська пракультура – це культура північного Причорномор'я (еллінська). Вона близька, а іноді просто ототожнюється, з культурою скіфів. Від них українці успадкували підприємливість, творчий дух, потяг до краси, а також до різних спілок, громад, артелей тощо. «Індивідуалізм українця, – писав професор Щербина, – протистоїть стадності, але його відданість улюбленій справі спонукає його знаходити спільників та однодумців».

Готська пракультура (готи прийшли в Україну через Волинь з імперії Остроготів) також впливала на формування етнопсихологічних відмінностей українців. Давнім готам ми можемо завдячувати таким рисам, як організованість, стійкість характеру, військова та державна дисципліна, вірність дотриманню угод.

Київсько-руській пракультурі ми завдячуємо почуттям глибинного українського патріотизму, що віками передавався з покоління в покоління. Держава Київська Русь, що проіснувала близько 700 років, дала змогу українцям виробити власні політичні традиції, які зберегла князівська еліта навіть у Литовській державі і продовжили запорозькі козаки аж до скасування Гетьманщини, а також усвідомити дух волелюбності і національної гордості.

Юрій Липа зазначає, що таке цікаве поєднання різних культурних впливів дало тип запорозького козака, який дивував іноземних істориків: люди військові і водночас торгові, продають рибу і хутра тощо. Катерина II заздрила козацькому вмінню провадити свою економічну політику, а польський історик дивувався, звідки Богдан Хмельницький мав кошти для ведення війни.

На формування національного характеру, зрозуміло, впливали і так звані етнічні домішки. Незначним в українській нації є вплив кельтського і норманського етносів, які також характеризуються як войовничі, мало організовані, але творчі елементи (кельто-скіфи, варяги). Римські і фракійські етнічні впливи відчутні в характері південних українців, в Карпатах, Подністров'ї, на Буковині. Єврейські домішки додали до психології українців деякі посередницькі здібності. Роль польських, литовських, угорських і німецьких чинників в українській етнічній психології та антропології деякі вчені, особливо російські, суттєво перебільшували, насправді вони незначні.

Відносно російських (московитських) домішок Юрій Липа у творі «Призначення України» зазначає: «Кільканадцять урало-алтайських номадських племен без культури й держави підбили Київські, а пізніше Новгородські культуртрегери в X-XII ст. і християнізували, нав'язавши їм богослужбну мову Києва, кріпацтво (для ліпшого економічного визиску) і назву, що вказувала на приналежність до Києва-Руси («руссіє»). Монгольське поневолення, що тривало в них найдовше з усіх європейських народів, дало їм спільне глибоке відчуття святості влади, хоч би й

найбільш брутальної, а зате презирство до індивідуальності своїх і чужих людей». Далі Юрій Липа робить висновок, що «московити були заслабою індивідуальністю, щоб впливати й духовно. Імпрегнація з їхнього боку була дуже незначна і не залишила слідів».

Щодо національного характеру і психології росіян, то, згідно з працями як російських, так і іноземних авторів, московський етнос сформувався під більшим впливом угро-фінського і татаро-монгольського етносів, ніж слов'янського.

У праці «Українська духовність в її культурно-історичних виявах» Яким Ярема підкреслює заглибленість українців у внутрішній світ і відносить нас до інтровертованих народів, яким властиві негативне, критичне і навіть насмішкувате ставлення до дійсності: «Ми утікаємо від неї (дійсності. – Авт.) на самоту, чи то у світ власний – внутрішній, або її не зауважуємо, або її ідеалізуємо. У всіх тих випадках займаємо супроти неї пасивну поставу». Історичні лихоліття спричиняли чергову «утечу від світу, а вслід за тим спадали на край і нарід нові зовнішні лиха».

Самозаглиблення, у свою чергу, стало причиною українського егоцентризму. «Центр ваги спочиває на забезпеченню свободи індивідуальності». У той же час егоцентричні українці наділені здатністю до «соціальної симпатії, гуманності», «до несення допомоги» і можуть ототожнювати себе з іншими. В нас, зазначає дослідник, проявляється соціальна прикмета «так знаменна для українського духу» – «здібність розуміти іншу природу, іншу людину, інший нарід – розуміти, що в кожного може бути свій шлях, для нього природніший, ніж наш».

Терпиме, поблажливе ставлення до чужих народів і релігій впливає ще з однієї риси національного характеру – з неагресивності українців. Уже в княжі часи, зазначає Яким Ярема, українська добродушність проявилася з повною силою, а дух християнства тільки скріпив цю властивість. Згадаймо заповіт князя Мономаха: «Не вбивати ні винного, ні невинного, навіть, коли заслужить смерть, – не губить душі жодного християнина».

У той же час, на думку дослідників, толерантність (тобто терпимість, поступливість, а іноді й непослідовність) може бути проявом і недостатньо сильної волі. Надмірна толерантність може свідчити про незрілість людини і ризик її підпадання під вплив у разі зовнішнього тиску. Тому особистості важливо займатися саморозвитком, виробити свідомі особистісні переконання, щоб не дозволити собою маніпулювати і мати змогу зробити правильний вибір.

Григорій Ващенко у «Верховному ідеалі» підкреслює вроджену релігійність українців [Ващенко, 1997; Ващенко, 1999]. Джерелом релігійності є межове положення України і постійні загрози від сусідів. У той же час «мирні хліборобські заняття сприяли лагідності вдачі українців і загальній інтелегентності їх, бо доісторичний хлібороб мав більше можливостей, ніж пастух чи ловець, призадуматися над таємницями

природи і людського життя. З цим також пов'язана певна глибина й багатство емоцій естетичних і емоцій кохання». А емоційно-естетична домінанта української нації проявляється в потягу до прекрасного, життєлюбності, робить українців обдарованими в творчості. Українська пісня за «своїм змістом, багатством, глибиною й різноманітністю переживань, відбитих у ній, красою і мелодійністю посідає одно з перших місць серед пісень народів світу». У цілому ж український етнос дав людству видатних митців у різних сферах культури. Проте, якщо емоційність та естетизм превалюють в особистості, людина ризикує стати занадто замріяною, інертною, такою, що вдовольняється спогляданням за подіями, а не активним діячем.

Надзвичайно цікавий матеріал для дослідження етнопсихологічних особливостей українців додає аналіз того, які приказки, прислів'я, афоризми люди вважають такими, що найбільш відображають ставлення нашого народу до себе та оточуючого світу. Ці короткі влучні вислови, що в художній формі передають реакцію на різні життєві явища, характеризують особливості національного характеру, поведінки, способу мислення. Це своєрідне зведення правил, якими людина користується в повсякденному житті, короткі настанови, за якими стоїть досвід поколінь; вони скоріше рекомендують чи обмежують, схвалюють чи засуджують, наставляють чи застерігають. Крім того, прислів'я та приказки є узагальненою пам'яттю народу, висновками з життєвого досвіду, який дає можливість формувати погляди на етику, мораль, історію.

Під час опитування, які саме вислови відповідають національному характерові українців, найчисленніша група (27,5%) на перше місце поставила вислови, що відображають автономність, особисту незалежність, несхильність діяти спільно, консолідовано: *«Менше знаєш, краще спиши», «Своя сорочка ближче до тіла», «Моя хата з краю, я нічого не знаю», «Я – не я, й рука не моя», «Ситий голодному не товариш», «Два українці – три гетьмани», «І сам не дам, і другому не дам», «Як не з'їм, то понадкушую».*

На другому місці вислови, що підкріплюють виваженість, обережність, поміркованість українців: *«Сім раз відмір, один раз відріж», «Вік живи, вік учись», «Стався до інших так, як хочеш, щоб до тебе ставилися», «Слово не горобець, вилетить – не спіймаєш», «Доброму всюди добре», «Непроханий гість гірше татарина».*

Досить чисельною (близько 25% від усіх виборів) є група висловів, що вказує на патріотизм, завзятість, єдність, взаємодопомогу, боротьбу: *«Моя хата з краю, перший ворога зустрічаю», «Жити – Вітчизні служити», «Українському роду нема переводу», «Дух українця у волі», «Борітеся – поборете».*

На щирість у почуттях, відповідальність та зв'язок поколінь вказують такі прислів'я: *«Хоч з перцем, зате з добрим серцем», «Свій свояка бачить здалека», «Яке зіллячко, таке насіннячко».*

Працьовитість як типова риса українця спостерігається у 9% від

Psychology

загальної кількості виборів: «Без труда нема плода», «До чого охота, до того й робота», «Що посієш, те й пожнеш», «Робота не вовк, у ліс не побіжить».

Відчуття національної ідентичності того чи іншого народу формується досить повільно і складається з багатьох соціальних, економічних і політичних чинників, проте може наростати та послаблюватися під впливом зовнішньої загрози. Визначальною умовою формування національної ідентичності є позитивне сприйняття громадянами своєї нації, країни, держави. Як свідчать соціологічні дослідження, позитивною тенденцією формування української національної ідентичності можна вважати те, що більшість українців, попри регіональну неоднорідність країни, суттєві розбіжності геополітичних і ціннісних орієнтацій населення та соціально-економічні проблеми, пишаються Україною і вважають себе патріотами. Так, за даними моніторингу Інституту соціології НАН України і Центру Разумкова, якщо у 1992 році лише 45,6% респондентів у відповідь на запитання «Ким ви себе передусім вважаєте?» обрали з-поміж дев'яти варіантів відповідь «громадянин України», у 2010 році – 51,2%, то у 2014-му ця цифра сягла уже 73,2%. Таку тенденцію можна вважати достатньо позитивним результатом.

Крім того, за роки незалежності абсолютна більшість громадян країни не просто звикла до державних символів країни, а й сприймає їх як свої. Усе це свідчить про те, що зростає громадянська ідентичність українців, більшість яких починає ототожнювати себе насамперед із власною країною. Зростає і розуміння потреби формування політичної суб'єктності громадян як визначальної характеристики політичної нації. За даними опитування Інституту Горшеніна, переважна більшість громадян України (83,2%) вважає, що вони повинні мати реальний вплив на прийняття державних рішень.

Сучасна дослідниця М. Пірен приділила увагу формуванню менталітету у молоді в українському посттоталітарному суспільстві. Останні історичні події дали підростаючому поколінню неоціненний досвід в плані усвідомлення національної ідентичності. Дух українського етносу виявився здоровим морально і психологічно, щоб відродити мову, культуру, найкращі народні традиції і побудувати державу, яку нищили впродовж більш ніж трьох століть. І не завдяки, а всупереч обставинам! Це яскраве ствердження того, що український національний характер сформовано не на деструктивних, а на конструктивних джерелах гуманізму, життєлюбства, творчості і доброзичливого ставлення до представників інших етносів.

Отже, на думку дослідників, етнопсихологічний склад українця – це низка протилежних якостей: споглядальне світовідчуття, смиренність, моральне самовдосконалення, пристрасне бажання змін на краще, прагнення до пізнання, дії, перебудови, героїзму. А через відсутність

рівноваги між розумним, вольовим та емоційним початками українська психокультура є надзвичайно пластичною, гнучкою, оперативною. Українцю важливо проаналізувати й усвідомити кожну рису окремо, зрозуміти їхню доцільність для розвитку зрілої особистості, віднайти власне «я» і просуватися далі на шляху створення гармонійної людини.

Висновки. Етнопсихологічні особливості українців є насправді початком нових пошуків, бажанням у новому ракурсі і під новим кутом поглянути на проблеми, висвітлені у збірці. Віднайти нові рішення у практичній діяльності, загостривши аналітичні спостереження і врахувавши аспекти, які раніше не розглядалися у соціально-психологічній діяльності. Для когось такі перспективи можуть видатися дещо незвичними або відстороненими від порушеної у збірнику проблематики. Для когось, можливо, претензійними у своїй неординарності. А дехто помітить у них не тільки життєву, а й наукову новизну. Як би не сталося, міркування автора щонайменше претендують на дискусію. Цілком вірогідно – на експеримент. І в кінцевому результаті (а чому б ні?) – на майбутні глибокі дослідження. У будь-якому разі новітні погляди завжди додають наснаги, а виграє від цього не тільки пацієнт, а й лікар, бо саме для нього докладені зусилля мають дорівнювати успіху. У нашому випадку успіх однозначно має бути двостороннім.

ЛІТЕРАТУРА

- Бичко, 1993* – Бичко І. Українська ментальність і проблеми гуманітаризації освіти / Бичко І. // Розбудова держави. – 1993. – № 3 – С. 58-63.
- Бичко, 2000* – Бичко А. Ментальні особливості національної самосвідомості / Бичко А. // Філософські обрії. Науково-теоретичний збірник. – № 3 – 2000. – С. 104-114.
- Ващенко, 1997* – Григорій Ващенко. Вибрані педагогічні твори / Григорій Ващенко. – Дрогобич.: Видавнича фірма «Відродження», 1997. – 212 с.
- Ващенко, 1999* – Григорій Ващенко. «Виховання волі і характеру» – підручник для педагогів / Григорій Ващенко. – Київ: Видавництво «Школяр», 1999. – 385 с.
- Гнатенко, 1997* – Гнатенко П. І. Український національний характер / П. І. Гнатенко. – К., 1997. – 116 с.
- Кульчицький, 1995* – Кульчицький О. Риси характерології українського народу / О. Кульчицький // Енциклопедія українознавства: Загальна частина. – В 3 т. / Під гол. ред. В. Кубійовича; НАН України; Ін-т Укр. археографії; Наук. т-во ім. Шевченка в Сарселі (Франція); Фондація Енцикл. України в Канаді. – Перевид. в Україні. – К., 1995. – Т. 2. – 1995. – С. 369-375.
- Липа, 1953* – Липа Ю. Призначення України / Липа Ю. – Нью-Йорк: Говерля, 1953. – 307 с.
- Лозко, 2009* – Лозко Г. С. Українське народознавство / Г. Лозко. – 4-е вид., Харків: Вид-во «Див», 2009. – 374 с.
- Нельма, 1997* – Нельма О. В. Теорія етносу. Курс лекцій / Нельма О. В. – К.: «Тандем», 1997. – 368 с.
- Пірен, 1998* – Пірен М. І. Основи етнопсихології / Пірен М. І. – К., 1998. – 385 с.
- Ярема, 1937* – Ярема Я. Українська духовність в її культурно-історичних виявах / Яким Ярема. – Львів: Накл.автора, 1937. – 80 с.
- Ярема, 2003* – Яким Ярема / Упорядкув., ред. і прим. С. Яреми. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 244 с.

REFERENCES

- Bychko, 1993* – Bychko I. Ukrainska mentalnist i problemy humanitaryzatsii osvity. // Rozbudova derzhavy. – 1993. - № 3 – S. 58-63.
- Bychko, 2000* – Bychko A. Mentalni osoblyvosti natsionalnoi samosvidomosti. V kn.: // Filosofski obrii. Naukovo-teoretychnyi zbirnyk. - № 3 – 2000. – S. 104-114.
- Hnatenko, 1997* – Hnatenko P. I. Ukrainskyi natsionalnyi kharakter / P. I. Hnatenko. – K., 1997. – 116 s.
- Kulchytskyi, 1995* – Kulchytskyi O. Rysy kharakterolohii ukrainskoho narodu / O. Kulchytskyi // Entsyklopediia ukrainoznavstva: Zahalna chastyna. – V 3 t. / Pid hol. red. V. Kubiiovycha; NAN Ukrainy; In-t Ukr. arkhеоhrafii; Nauk. t-vo im. Shevchenka v Sarseli (Frantsiia); Fundatsiia Entsykl. Ukrainy v Kanadi. – Perevyd. v Ukraini. – K., 1995. – T. 2. – 1995. – S. 369-375.
- Lozko, 2009* – Lozko H.S. Ukrainske narodoznavstvo / H. Lozko. – 4-e vyd., Kharkiv: Vyd-vo «Dyv», 2009. – 374 s
- Lypa, 1953* – Lypa Iu.. Pryznachennia Ukrainy. — Niu-Iork: Hoverlia. 1953. – 307 s.
- Nelma, 1997* – Nelma O. V. Teoriia etnosu. Kurs leksii. – K. : «Tandem», 1997. – 368 s.
- Piren, 1998* – Piren M. I. Osnovy etnopsykholohii. – K., 1998. 385 s.
- Vashchenko, 1997* – Hryhorii Vashchenko Vybrani pedahohichni tvory – Drohobych.: vydavnycha firma «Vidrodzhennia», 1997. – 212 s.
- Vashchenko, 1999* – Hryhorii Vashchenko «Vykhovannia voli i kharakteru» – pidruchnyk dlia pedahohiv. – Kyiv, vydavnytstvo «Shkoliar», 1999. – 385 s.
- Yarema, 1937* – Yarema Ia. Ukrainska dukhovist v yii kulturno-istorychnykh vyjavakh / Yakym Yarema. – Lviv: Nakl.avtora, 1937. – 80 s.
- Yarema, 2003* – Yakym Yarema / Uporiadkuv., red. i prym. S. Yaremy. – Lviv: Vyd. tsentr LNU im. I. Franka., 2003. – 244 s.

УДК 37.015.3

Ганна Рик

**ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ОСОБИСТІСНИХ СТАВЛЕНЬ
ЗАСОБАМИ КОЛІРНОЇ ДІАГНОСТИКИ**

У статті подано результати лонгітюдного вивчення динаміки системи особистісних ставлень у юнацькому віці (залежно від курсу навчання) засобами колірної діагностики. Виявлено особливості ставлень юнаків до різних аспектів дійсності: до самого себе, до інших людей, до різних видів діяльності. Особливості динаміки структури ставлень характеризуються зміною ставлень до дійсності, зокрема до свого минулого; глибиною ідентифікацією та усвідомленням себе самого, адекватною зміною самооцінки та ставлення до себе, що пов'язано з процесом адаптації та навчальним процесом; збільшенням усвідомленості очікування від майбутнього, орієнтацією на професійний шлях; особливостями діяльності та спілкування. Індивідуальна структура ставлень юнаків може визначати варіант їхнього особистісного розвитку. Обґрунтовано використання проективної техніки колірних метафор як методу виявлення системи ставлень особистості до різних аспектів дійсності.

Ключові слова: особистісні ставлення, проективна техніка колірних метафор, рейтингові оцінки, лонгітудне дослідження.

В статті представлені результати лонгітюдного изучения динаміки системи личностных отношений в юношеском возрасте (в зависимости от курса обучения) средствами цветовой диагностики. Выявлены особенности отношений юношей к различным аспектам действительности: к самому себе, к другим людям, к различным видам деятельности. Особенности динамики структуры отношений характеризуются изменением отношения к действительности, в частности к своему прошлому; более глубокой идентификацией и осознанием себя самого, адекватным изменением самооценки и отношения к себе, что связано с процессом адаптации и учебным процессом; увеличением осознанности ожидания от будущего, ориентацией на профессиональный путь; особенностями деятельности и общения.